

*Р. В. Яковенко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу, менеджменту та економіки,
Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті, м. Кропивницький
ORCID ID: 0000-0002-8103-8590*

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.3.49

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ СИСТЕМОЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

*R. Yakovenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Marketing,
Management and Economics, Robert Elvorti Economics and Technology Institute, Kropyvnytskyu*

MANAGEMENT OF THE ECONOMIC SYSTEM OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF RUSSIAN AGGRESSION

Визначено сутність та завдання управління економічною системою України через механізм державної економічної політики України в умовах агресії, що реалізується російською федерацією. Метою статті є визначення хибних напрямів та пріоритетів у системі управління економічною системою України в контексті відкритої військової та гібридної агресії російської Федерації, що ускладнюється додатковими зовнішніми загрозами.

Наведено класифікацію напрямів державної економічної політики, що має свою специфіку в умовах ведення бойових дій та інших гібридних форм прояву агресії.

Визначено зміст поняття "економічна система", спільні характеристики економічних систем, що сформовані в країнах, які раніше належали до складу СРСР.

Проведено порівняльний аналіз економічних систем сучасної України та російської федерації за такими ознаками: ставлення до людини; головний елемент; головна мета; визначальний мотив до праці; домінуючий тип праці; орієнтація на споживача; сприяння розвитку конкуренції; вплив на зайнятість; роль профспілок; витрати на утримання державного апарату; терпимість до зловживань; співвідношення з політичним процесом; ставлення до науково-технічного прогресу; орієнтація на розвиток; головна рушійна сила; роль у наповненні бюджету; роль та місце визначальних суб'єктів у економічній кризі; головна сфера створення доходу; дія об'єктивних економічних законів; наявність та кількість посередників; наявність нематеріального чинника; кінцева мета; частковий захист національних інтересів через олігархічний господарський механізм; збереження національного багатства, в тому числі природних ресурсів; системна бюджетна політика на основі нагромадження зовнішнього державного боргу та, як наслідок, покрокова втрата державного суверенітету; прагнення до експансії в економічні системи інших країн, в тому числі й до їх систем державного управління; масове залучення іноземців до наглядових рад державних корпорацій.

Визначено, що між економічними системами України та РФ існують 22 спільних характеристики та лише 5 відмінних.

Виведено функціональну залежність рівня економічного розвитку України від інтересів фінансово-промислових груп та інтересів закордонних кредитних кланів, чому сприяє існуюча система управління економічною системою України.

The essence and tasks of management of the economic system of Ukraine through the mechanism of the state economic policy of Ukraine in the conditions of aggression realized by the Russian Federation are defined. The aim of the article is to identify the wrong directions and priorities in the management system of Ukraine's economic system in the context of open military and hybrid aggression of the Russian Federation, which is complicated by additional external threats.

The classification of directions of the state economic policy which has the specificity in the conditions of conducting military operations and other hybrid forms of display of aggression is resulted.

The content of the concept of "economic system", the common characteristics of economic systems formed in the countries that previously belonged to the USSR, are defined.

A comparative analysis of the economic systems of modern Ukraine and the Russian Federation on the following grounds: attitude to man; main element; the main objective; defining motive for work; dominant type of work; consumer orientation; support of the competition; impact on employment; the role of trade unions; the cost of maintaining the state apparatus; tolerance to abuse; relationship with the political process; attitude to scientific and technological progress; development orientation; main driving force; role in filling the budget; the role and place of determining actors in the economic crisis; the main area of income generation; the effect of objective economic laws; availability and number of intermediaries; the presence of an intangible factor; the ultimate goal; partial protection of national interests through an oligarchic economic mechanism; preservation of national wealth, including natural resources; systemic budget policy based on the accumulation of external public debt and, as a consequence, the step-by-step loss of state sovereignty; the desire to expand into the economic systems of other countries, including their systems of government; mass involvement of foreigners in the supervisory boards of state corporations.

It is determined that between the economic systems of Ukraine and Russia there are 22 common characteristics and only 5 different ones.

The functional dependence of the level of economic development of Ukraine on the interests of financial-industrial groups and the interests of foreign credit clans is deduced, which is facilitated by the existing management system of the economic system of Ukraine.

Ключові слова: економічна система, управління, російська агресія, державна економічна політика, олігархічно-кланова модель.

Key words: economic system, management, Russian aggression, state economic policy, oligarchic-clan model.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Справжнім глобальним викликом для сучасної України є російська зброя, інформаційна, політична та усі інші можливі форми агресії [1, с. 59].

Державна економічна політика України — це інструмент реалізації завдань зміцнення держави, механізм протистояння зовнішнім загрозам та посилення державницьких позицій на глобальному ринку. В умовах системної агресії російської федерації, яка набула відкритої форми з моменту захоплення Криму та початку бойових дій на території Донбасу, особливого значення набувають заходи в системі державного впливу на економічні процеси в розрізі захисту національних інтересів, недопущення подальшої втрати територій, відновлення територіальної цілісності [2, с. 356].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Існує багато цікавих досліджень у сфері державної економічної політики та державного регулювання економіки в Україні, до них ми відносимо праці таких вчених, як Д.Й. Андрієвський, В.В. Микитась, О.В. Кушнір, О.М. Чечель, О.М. Комяков, Ю.М. Бажал, К.В. Пастух, А.М. Стельмащук, О.М. Корецький, Р.В. Яковенко.

НЕ ВИРІШЕНІ РАНІШЕ ПИТАННЯ, ЩО Є ЧАСТИНОЮ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Досліджувана царина була суттєво ускладнена додатковими проблемами, що виникли та були штучно створені з моменту початку агресії — епідемією COVID-19, нагромадженням зовнішнього боргу та непродуваною політикою в сфері регулювання фінансових відносин, втратою незалежності в процесі прийняття рішень у сфері державного управління та управління державними корпораціями. Все це призвело до проблем у бюджетній сфері, ускладненні фінансування державного сектору економіки, до якого належить і сфера національної безпеки. Саме це й визначає наукову новизну та практичне значення запропонованого матеріалу.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення хибних напрямів та пріоритетів у системі управління економічною системою України в контексті відкритої та гібридної агресії російської федерації, що ускладнюється додатковими зовнішніми загрозами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

При класифікації напрямів державної економічної політики слід розподіляти її заходи на такі групи:

1) заходи та інструменти державної економічної політики, що безпосередньо стосуються організації та ведення бойових дій (матеріально-фінансове забезпечення Збройних сил, військова логістика тощо);

2) заходи посилення економічної безпеки та захисту громадян від проблемних ситуацій — інструментарій посилення економічної могутності, підвищення рівня життя населення та зниження ефективності інформаційних атак країни-агресора;

3) заходи запобігання подальшої втрати економічної та територіальної незалежності, в першу чергу в сфері протистояння кредитним загрозам та проблемам у сферах самостійного прийняття рішень в економічній площині [2, с. 356].

Економічна система, в контексті досліджуваної проблематики, це механізм реалізації та взаємоузгодження економічних інтересів різних суб'єктів економічних відносин, спосіб організації економічної взаємодії та різноманітних зв'язків стосовно задоволення різнопорядкових потреб.

Економічні системи більшості країн, що входили до складу СРСР являють собою олігархічно-кланову модель економічного порядку, що підпорядковується та слугує інтересам не всього суспільства, а лише правлячого класу, який є носієм потреб, що суттєво відрізняються від потреб решти (більшості) частини населення. Державна економічна політика при цьому виконує роль засобу забезпечення інтересів олігархічного прошарку суспільства всупереч інтересам загальної маси суспільства. Результатом цього є суттєве розшарування суспільства за ознаками належності засобів виробництва, рівнем життя, доступності до елементів якісної інфраструктури, деградація бюджетної сфери через системний перерозподіл бюджетних витрат на користь обмеженої кількості населення.

Як можна побачити з таблиці 1, економічні системи РФ та України мають абсолютну більшість спільних рис, тому можна уявити, що агресія проти нашої держави здійснюється саме задля збереження спільних принципів організації економічних відносин. У той же час, трансформація економічної системи України та суспільних відносин всередині держави взагалі, здійснюється не з метою зміни визначальних характеристик, наведених у таблиці 1, а шляхом формування зовнішніх відмінностей, зокрема у культурному вимірі. При цьому, навіть у період відкритої військової агресії, Україна продовжує здійснювати організацію своїх

Таблиця 1. Порівняльна характеристика економічних систем України та російської федерації

№ з/п	Критерій	Економічна система України	Економічна система РФ
1.	Ставлення до людини: вибіркове, спрямоване на створення преференцій та переваг, механізм поділу суспільства на класи	+	+
2.	Головний елемент: державний управлінський апарат, що здійснює або намагається здійснювати прямий вплив на попит чи пропозицію в інтересах крупних ринкових структур	+	+
3.	Головна мета: вплив на рівноважну ціну через зловживання державною владою: або підвищення цін в інтересах монополістів, або зниження цін, якщо йдеться про потребу скуповування (наприклад в умовах приватизації або ринку землі)	+	+
4.	Визначальний мотив до праці: екзистенціальний: необхідність сплати комунальних тарифів та інших засобів забезпечення існування «панівного класу»; відмова від цього може становити відкриту небезпеку для людини	+	+
5.	Домінуючий тип праці: деградація процесу праці, знищення інтелектуаломісткого виробництва та деіндустріалізація економіки, перехід від механізованої, автоматизованої праці до важкої фізичної праці, фактичне знищення розумової праці	+	+
6.	Орієнтація на споживача: майже відсутня, економічна система виробляє те, що вона спроможна виробити. При цьому регулювання спрямовується не в ті сектори, де воно є потрібним, а туди, де присутній особистий інтерес окремих представників державного сектору; характерним є зловживання державними закупівлями	+	+
7.	Сприяння розвитку конкуренції: відсутнє, навпаки присутній механізм монополізації окремих ринкових секторів, «закріпачення» населення, встановлення додаткових зобов'язань та неофіційних «податків» на бізнес. Викривлення та спотворення дії традиційного ринкового механізму	+	+
8.	Вплив на зайнятість: зворотний, сприяє скороченню робочих місць в економіці, падінню рівня життя через перерозподіл доходів на користь найбагатших, стимулює відтік робочої сили та людського капіталу за кордон	+	+
9.	Роль профспілок: є потужним гравцем лише на полі освоєння бюджетних коштів, споживання коштів державних підприємств, призначення членів наглядових рад. Тобто роблять все, крім того, для чого вони призначені	+	+
10.	Витрати на утримання державного апарату: є величезними, вимагають постійного збільшення, незважаючи на їх тотальну неефективність. Характерна властивість – паразитарність та існування за рахунок населення, приватного підприємництва, сировинного експорту, зловживання ціновою політикою природних монополій, населення та приватного підприємництва	+	+
11.	Терпимість до зловживань: залежить від наближеності до «вищої касты», якщо вона має місце – зникають ті структури, що заважають працювати непорядним компаніям	+	+
12.	Співвідношення з політичним процесом: сприяє абсолютизації політичної влади, що ховається за лаштунками «атрибутивної демократії»; формування абсолютної політичної влади олігархату	+	+
13.	Ставлення до НТП: не розуміє його ролі в економіці, намагається зберегти сировинну структуру економіки, прагне скорочувати витрати бюджету на освіту та науку	+	+
14.	Орієнтація на розвиток: крупного бізнесу, державних корпорацій, викачування ресурсів державного бюджету. Ігнорування малого бізнесу та приватного підприємництва на засадах конкуренції, використання їх у якості «кормової бази»	+	+
15.	Головна рушійна сила: не особистий егоїстичний інтерес підприємця, а мімікрія чиновницького та/або олігархічного економічного інтересу під національний чи державний економічний інтерес; прагнення до особистого збагачення має патологічний характер	+	+
16.	Роль у наповненні бюджету: олігархічна економіка не створює доданої вартості, уникає сплати податків, є постійним споживачем бюджетних коштів, прагне поглинути весь бюджет. У разі нормального функціонування створює штучні кризи для збільшення обсягів фінансування, імітуючи свою важливість для національної економіки	+	+
17.	Роль та місце у економічній кризі: структура та інституції державного регулювання свідомо призводять до погіршення економічної ситуації, оскільки розмір їх реального (а не декларованого) доходу являє собою відсоток від «перерозподіленого» бюджету, обсягу привласненого національного багатства, здійсненого шахрайства та махінацій	+	+
18.	Головна сфера створення доходу: сфера державного управління через створення схем перерозподілу доходів в усіх сферах та призначення на керівні посади лише потрібних осіб, сировинний експорт та зловживання службовим становищем	+	+
19.	Дія об'єктивних економічних законів: не діють або спотворюються через вплив на попит і пропозицію адміністративних, владних важелів, застосування силових структур і судів	+	+
20.	Наявність та кількість посередників: присутня, максимальна, збільшується через прагнення отримання надприбутків прошарками, що не мають відношення до процесу (наприклад чиновництва)	+	+
21.	Наявність нематеріального чинника: в умовах ринкової економіки присутній у вигляді економічних інтересів виробників та споживачів, «невидима рука» ринку. В умовах олігархічної економіки відсутнє навіть припущення можливості його існування; мета економічного існування – нагромадження матеріальних цінностей з боку «вищої касты»	+	+
22.	Кінцева мета: викачування грошей з державного бюджету, формування величезного державного боргу, привласнення національного багатства, економічне закріпачення населення (тарифи на ЖКГ)	+	+
23.	Частковий захист національних інтересів через олігархічний господарський механізм	-	+
24.	Збереження національного багатства, в тому числі природних ресурсів	-	+
25.	Системна бюджетна політика на основі нагромадження зовнішнього державного боргу та, як наслідок, покрокова втрата державного суверенітету	+	-
26.	Прагнення до експансії в економічні системи інших країн, в тому числі й до їх систем державного управління	-	+
27.	Масове залучення іноземців до наглядових рад державних корпорацій	+	-

Джерело: розроблено автором самостійно з урахуванням: [Яковенко Р. В. Соціальна відповідальність у класичній моделі ринкового саморегулювання та в системі державного регулювання економіки України. Ефективна економіка. 2020. № 6. — URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7979> (дата звернення: 03.07.2020)].

економічних відносин на засадах та принципах, визначених економікою та системою державного управління РФ.

Початок новітньої історії України характеризувався формуванням потужних фінансово-промислових груп, наближених до найвищих осіб держави та бюджетного розподілу коштів, замість розвитку повноцінної конкурентної ринкової економіки. На місцях (у регіонах) економічна система України характеризувалась феодальним устроєм та домінуванням звичаїв у якості господарського механізму. Тривалий час весь розвиток української економіки визначався протистоянням регіональних фінансових груп, найпотужнішими з яких були донецька, дніпропетровська та київська. Від них безпосередньо й залежав розвиток української економіки, тоді його можна було визначити таким чином:

$$E = f(FPG_1 + FPG_2 + \dots + FPG_n) \quad (1),$$

де E — рівень економічного розвитку країни, FPG_1, FPG_2, FPG_n — інтереси фінансово-промислових груп (першої, другої, n -ної).

Наявність значної кількості фінансово-промислових груп (ФПГ) дозволяло балансувати між економічними зловживаннями в сфері економічної політики, їх поступове зменшення призвело до погіршення економічної ситуації, але спростило контроль над управлінням економічною системою. Останнє стало причиною подальшого ускладнення економічної ситуації.

Слід зазначити, що існуючі ФПГ були суттєво інтегровані в економіку РФ і навпаки, саме тому, існують думки стосовно того, що агресію проти України розпочала не РФ як держава, а існуючий олігархічний уклад, межі дії якого розповсюджуються на багато країн колишнього СРСР. Це обумовлено, в тому числі тим, що між економічними системами України та РФ існують 22 спільних характеристики та лише 5 відмінних (див. табл. 1).

Тотальне залучення до системи державного управління сучасної України представників іноземних кредитних кіл мало на меті обмеження контролю олігархів. В ідеалі, стан економіки мав би визначатись конкуренцією між внутрішніми олігархічними та зовнішніми кредитними кланами, які мали б обмежувати один одного. За таких умов це мало б таку функціональну залежність: $E = f(FPG_1 + FPG_2 + \dots + FPG_n - ZKK_1 - ZKK_2 - \dots - ZKK_n)$ (2), де ZKK_1, ZKK_2, ZKK_n — інтереси закордонних кредитних кланів.

За таких умов, негативний вплив внутрішніх і зовнішніх споживачів української економіки був би спроможний до зменшення своєї питомої ваги. Однак, їх паразитарна сутність призвела до інтеграції та формування небаченого механізму виведення з України коштів та ресурсів. Наведемо цю систему покроково:

1) через включення до системи управління державними підприємствами іноземних громадян утворюються шалені борги, що вимагають від держави їх покриття за рахунок державного кошту (при цьому це відбувається абсолютно безкарно);

2) для покриття боргу держава залучає зовнішні позики під певні специфічні гарантії, що призводять до втрати частки суверенітету;

3) необхідність повернення боргів змушує підвищувати збори з населення (в першу чергу комунальні тарифи та податки);

4) неспроможність населення сплачувати нові тарифи призводить до чергового нагромадження боргів та кризи неплатежів, це знову вимагає залучення чергових кредитів...

За умов формування єдиної інтегрованої мережі викачування коштів та ресурсів з держави, залежність державного економічного розвитку має такий вигляд:

$$E = f(FPG_n + ZKK_n) \quad (3).$$

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Сформована економічна система та принцип реалізації державної економічної політики за існуючих, визначених

умов приречені на тотальне знищення української держави саме через механізм державної економічної політики, для чого не є обов'язковими прями бойові дії та витрати на їх ведення. Для цього треба лише зберігати або посилювати існуючі тенденції в сфері регулювання економічної системи України, ігноруючи світові досягнення в сфері управління та нагромаджене теоретичне знання.

Для повернення до цілей державного прогресу, варто звернутись до фундаментальних цілей державного регулювання економіки та загально відомих механізмів та важелів їх реалізації. Ці завдання багаторазово описані як у закордонній, так і у вітчизняній літературі, головними з яких є обмеження монополізації, сприяння економічній свободі, підвищення рівня життя населення та збільшення його тривалості [4, с. 38].

Подальші дослідження в цьому науковому напрямі дозволять визначити конкретні напрями виходу України зі спільного з РФ ореолу організації економічних відносин.

Література:

1. Яковенко Р.В., Педь І.В., Алексеєва Л.М., Олійник І.В., Тертиця О.О. Теоретико-економічне підґрунтя реалізації завдань управління економікою України в умовах російської агресії. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 2. С. 58—66. DOI: 10.32702/2306-6814.2022.2.58.
2. Яковенко Р. Економічна політика України в умовах російської агресії і трансформації економічної системи. Розвиток обліку, аудиту та оподаткування в умовах інноваційної трансформації соціально-економічних систем: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (Кропивницький, 17 грудня 2021 р.). Кропивницький: ЦНТУ, 2021. С. 356—358.
3. Яковенко Р.В. Соціальна відповідальність у класичній моделі ринкового саморегулювання та в системі державного регулювання економіки України. Ефективна економіка. 2020. № 6. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7979> (дата звернення: 03.07.2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.6.66.
4. Яковенко Р.В. Необхідність трансформації завдань державного регулювання в умовах сучасного стану економіки України. Агросвіт. 2019. № 8. С. 33—40. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.8.33.

References.

1. Yakovenko, R., Alekseeva, L., Pavlova, O. and Frunza, S. (2021), "Theoretical and economic substantiation of the need to manage intellectual property relations in the field of international economic relations", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9432> (Accessed 30 Oct 2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.10.84.
2. Yakovenko, R. (2021), "Ukraine's economic policy in the conditions of Russian aggression and transformation of the economic system", *Materialy IX-i mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Rozvytok obliku, audytu ta opodatkuvannia v umovakh innovatsijnoi transformatsii sotsial'no-ekonomichnykh system* [Proceedings of the 9th International Scientific and Practical Conference. Development of accounting, auditing and taxation in the conditions of innovative transformation of socio-economic systems], *Tsentral'noukrains'kyj natsional'nyj tekhnichnyj universytet, Kropyvnyts'kyj, Ukraine*, pp. 356—358.
3. Yakovenko, R. (2020), "Social responsibility in the classical model of market self-regulation and in the system of state regulation of the economy of Ukraine", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 6, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7979> (Accessed 03 Jul 2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.6.66.
4. Yakovenko, R. (2019), "The need for transformation of the tasks of state regulation in the conditions of the current state of the economy of Ukraine", *Agrosvit*, vol. 8, pp. 33—40. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.8.33.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2022 р.